

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

مشخصات گزارش:

تهیه و تدوین:
ندا زرنیدیان

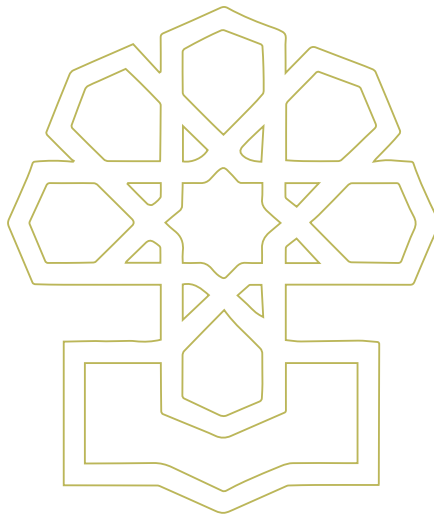
ناظران علمی:
موسی بیات
رضا مستمع

تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۹/۱

شماره مسلسل:
۲۷۰۱۸۵۲۲

دفتر مطالعات آموزش و فرهنگ

پیشنهاد الحاق «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» به «شورای عالی فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان» موضوع جزء «۱» بند «الف» ماده (۸) قانون جهش تولید دانش بنیان (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱)

مقدمه

در سال‌های اخیر بخشی از ظرفیت‌ها در حوزه سیاستگذاری کلان و نیز در سطح قوای مقننه و مجریه در راستای حمایت از توسعه فعالیت‌های دانش بنیان در کشور معطوف شده است. چنانچه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) سال جاری را با عنوان «سال تولید، دانش بنیان و اشتغال آفرین» نام گذاری کرده‌اند. در حوزه تقنین نیز قانونگذار به توالی با تصویب قوانینی چون «قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات» (مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۰۵) و «قانون جهش تولید دانش بنیان» (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱) سعی در تعریف سازوکارهای حمایتی از حوزه دانش بنیان‌ها داشته است. در این میان، با وجود اینکه یکی از حوزه‌های حائز اهمیت در زمینه فعالیت‌های دانش بنیان، صنایع خلاق است. اما در ترکیب «شورای راهبردی فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان» - موضوع جزء «۱» بند «الف» ماده (۸) «قانون جهش تولید دانش بنیان» (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱) - که هم نقش سیاستگذار کلان در زمینه دانش بنیان‌ها را دارد و هم نقش هیئت مؤسس «صندوق نوآوری و شکوفایی» را ایفا می‌کند، هیچ جایگاهی برای دستگاه‌های کلیدی متولی حوزه فعالیت صنایع فرهنگی - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی - دیده نشده است. متن پیش رو، بررسی این موضوع و ارائه پیشنهادها را در این خصوص مدنظر قرار داده است.

صنایع خلاق و فرهنگی شاخه‌ای از فعالیت‌های دانش بنیان

بر اساس ماده (۱) قانون «حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات» مصوب (۱۳۸۹/۰۸/۰۵) شرکت‌ها و مؤسسه‌های دانش بنیان هستند که «به‌منظور هم‌افزایی علم و ثروت، توسعه اقتصاد دانش محور، تحقق اهداف علمی و اقتصادی (شامل گسترش و کاربرد اختراع و نوآوری) و تجاری‌سازی نتایج تحقیق و توسعه (شامل طراحی و تولید کالا و خدمات) در حوزه فناوری‌های برتر و با ارزش افزوده فراوان به‌ویژه در تولید نرم‌افزارهای مربوط تشکیل می‌شوند». از سوی دیگر، بر اساس جزء «۱» ماده (۱) «سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم» (مصوب ۱۳۹۷/۰۴/۲۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی) صنایع فرهنگی به این صورت تعریف شده است:

«صنایع فرهنگی که بعضاً با عنوان صنایع خلاق شناخته می‌شوند گونه‌ای از صنعت هستند که به خلق ایده، تولید و توزیع محصولات و خدماتی می‌پردازند که ماهیت فرهنگی دارند.

این صنایع عمدتاً با قابلیت **دانش بنیانی و مبتنی بر خلاقیت**، مهارت، نوآوری و فناوری هستند و نوعاً از طریق حق نشر و مالکیت معنوی مورد حمایت قرار می‌گیرند».

بر این اساس، می‌توان صنایع فرهنگی و خلاق را در زمره فعالیت‌های دانش بنیان به‌شمار آورد. به عبارتی، هر زمان سخن از فعالیت‌های دانش بنیان به میان آید، صنایع خلاق به‌تبع آن قابلیت طرح پیدا خواهد کرد.

همچنین بر اساس تعریف تبصره ذیل ماده (۶) قانون جهش تولید دانش بنیان مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱، واحدهای خلاق، اشخاص حقیقی و حقوقی غیردولتی هستند که در حوزه صنایع فرهنگی و علوم انسانی و اجتماعی فعالیت دارند و از مهارت‌های انسانی، نوآوری و فناوری‌های جدید برخوردارند و نسبت به ارائه محصولات (کالا و خدمات) نوآورانه و فناورانه و یا بهره‌برداری از الگوهای جدید کسب و کار اقدام می‌کنند.

در این میان، داده‌های جهانی نیز نه‌تنها نشان از طبقه‌بندی صنایع خلاق به‌عنوان شاخه‌ای از فعالیت‌های دانش بنیان داشته، بلکه بر اثر گذاری اقتصادی قابل توجه آنها نیز تأکید دارند. چنانچه بر اساس اطلاعات مستند موجود، تنها طی سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۸ صنایع فرهنگی و خلاق بالغ بر ۲۲۵۰ میلیارد دلار (حدود ۳ درصد از کل تولید ناخالص داخلی جهان) را تشکیل داده است. همچنین، طبق گزارش منتشر شده در کنفرانس «زمانه فرهنگ»^۱ ۲۹/۵ میلیون نفر (۱ درصد جمعیت فعال جهان) در حوزه صنایع فرهنگی و خلاق مشغول به کار هستند.^۲ این در حالی است که بنا بر اطلاعات منتشر شده در تارنمای رسمی مرکز شرکت‌های دانش بنیان معاونت علوم و فناوری ریاست جمهوری تا تاریخ ۱۴۰۱/۰۷/۲۷ از ۷۵۷۶ شرکت دانش بنیان در کشور، تنها ۲۴ شرکت از آنها در حوزه صنایع خلاق فعالیت می‌کنند.^۳ این امر نشان از عدم توجه کافی به صنایع خلاق فرهنگی و نقش‌آفرینی آنها در توسعه اقتصادی در کشور دارد.

1. New Report on Cultural and Creative Industries (CCI), "Cultural Times – the First Global Map of Cultural and Creative Industries", (<https://en.unesco.org>)

۲. بنا به گزارش‌های ستاد فناوری‌های نرم و توسعه صنایع خلاق معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، حدود ۵۰ میلیون نفر در جهان در صنایع خلاق و فرهنگی اشتغال دارند (برای کسب اطلاعات بیشتر به گزارش تهیه شده در مرکز پژوهش‌های مجلس تحت عنوان «طرح حمایت از شرکت‌های و مؤسسات خلاق و تجاری‌سازی فناوری‌های نرم» به شماره مسلسل ۱۸۴۰۱ مراجعه کنید).

۳. ر.ک: <https://daneshbonyan.isti.ir/> آمار مربوط به تاریخ ۱۴۰۱/۰۷/۲۲.

فعالیت‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به عنوان مصادیقی از صنایع خلاق

در این میان، اگر معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری را تنظیم‌گر فعالیت‌های دانش‌بنیان و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی را یکی دیگر از نقش‌آفرینان کلیدی در زمینه صنایع خلاق به‌شمار آوریم، از هر دو منظر و نیز براساس مفاد سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم، حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به‌عنوان زیرشاخه‌هایی از صنایع خلاق به‌شمار می‌روند. چنانچه معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری در تارنمای رسمی خود، فعالیت‌های دانش‌بنیان را در ۹ گروه دسته‌بندی کرده‌اند:

۱ کشاورزی، فناوری زیستی و صنایع غذایی

۲ دارو و فراورده‌های پیشرفته حوزه تشخیص و درمان

۳ مواد پیشرفته و محصولات مبتنی بر فناوری‌های شیمیایی

۴ ماشین‌آلات و تجهیزات پیشرفته

۵ وسایل، ملزومات و تجهیزات پزشکی

۶ سخت‌افزارهای برق و الکترونیک، لیزر و فوتونیک

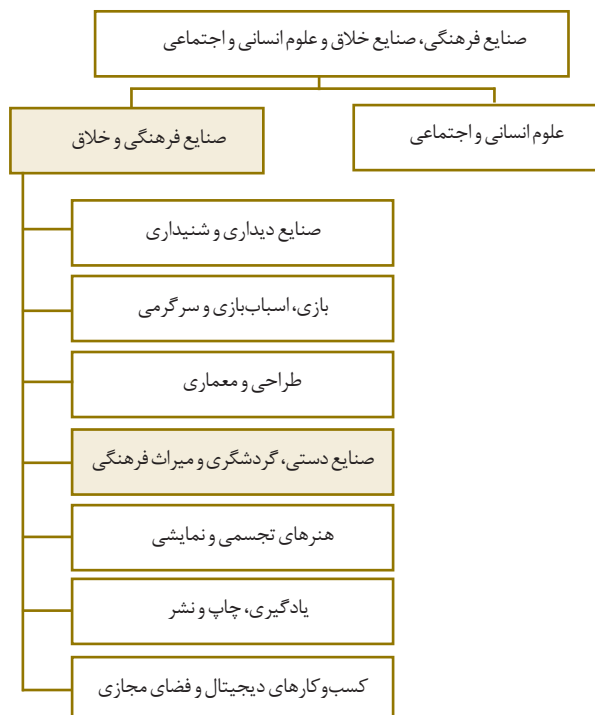
۷ فناوری اطلاعات و ارتباطات و نرم‌افزارهای رایانه‌ای

۸ خدمات تجاری‌سازی

۹ صنایع فرهنگی، خلاق و علوم انسانی و اجتماعی

در این میان، میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در گروه «صنایع فرهنگی، صنایع خلاق و علوم انسانی و اجتماعی» جای دارد:

نمودار ۱. میزان آسیب‌ها به تفکیک زیرساخت‌های گردشگری

مأخذ: برگرفته از درگاه رسمی مرکز شرکت‌های دانش‌بنیان

همچنین براساس رویکرد سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم، آنچه معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری ذیل زیست‌بوم صنایع خلاق به‌عنوان حوزه‌های برنامه‌ای خود قلمداد می‌کند، عموماً عبارتند از:

● صنایع دستی، گردشگری و میراث فرهنگی

- تولید محتوای صوتی و تصویری
- پی‌نمایی (کمیک استریپ)
- پویانمایی و فیلم و سینما و موسیقی
- بازی‌های ویدئویی و موبایل
- کتاب، چاپ و نشر
- هنرهای تجسمی و نمایشی
- کسب‌وکارهای دیجیتال و فضای مجازی
- طراحی تجهیزات توانبخشی
- واقعیت افزوده، مجازی، ترکیبی
- مد و پوشاک
- ورزش و تندرستی
- بازی، اسباب‌بازی و سرگرمی
- علوم انسانی و فناوری‌های نرم
- یادگیری الکترونیکی - آموزش
- تبلیغات و بازاریابی
- طراحی، معماری
- نوآوری اجتماعی

همچنین وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دسته‌بندی سه‌گانه از فعالیت‌های دانش‌بنیان ارائه می‌دهد؛ فعالیت‌های دانش‌بنیان فرهنگ مینا، هنر مینا و دانش مینا. این دسته‌بندی، حوزه‌های «میراث فرهنگی» و «سرگرمی و فراغت» را در ذیل صنایع خلاق «فرهنگ مینا» و سایر رشته‌های هنری را ذیل «هنر مینا» قرار می‌دهد.^۱

سیاستگذاری در زمینه فعالیت‌های دانش‌بنیان

در ماده (۲) «قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات» (مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۰۵) سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در حوزه فعالیت‌های دانش‌بنیان به «شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری»^۲ سپرده شده است. این شورا ضمن وظیفه سیاستگذاری، مسئولیت‌های دیگری را نیز عهده‌دار است. براساس تبصره «۱» ماده (۵) قانون فوق‌الذکر تهیه اساسنامه صندوق حمایتی در زمینه دانش‌بنیان‌ها (صندوق نوآوری و شکوفایی) بر عهده این شورا گذاشته شده است. علاوه بر این، براساس ماده (۱۰) این قانون استفاده از مزایا، امتیازات و تسهیلات در زمینه حمایت از فعالیت‌های دانش‌بنیان‌ها صرفاً با تصویب «شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری»، امکان‌پذیر است. اما براساس جزء «۱» بند «الف» ماده (۸) «قانون جهش تولید دانش‌بنیان» (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱)، «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش‌بنیان» جایگزین «شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری» در سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در حوزه فعالیت‌های دانش‌بنیان گردیده است.

جالب توجه است که نه در ترکیب شورای نخست متولی سیاستگذاری حوزه فعالیت‌های دانش‌بنیان (شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری) و نه در ترکیب شورای دوم (شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش‌بنیان) اثری از دو دستگاه متبوع حوزه‌های کلیدی صنایع خلاق یعنی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در میان اعضا دیده نمی‌شود.

۱. ر.ک: رسول بیدرام و هاجر ناصری اصفهانی (۱۴۰۰). اقتصاد خلاق: مفاهیم و تعاریف.
۲. ماده (۳) «قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری» (مصوب ۱۳۸۳/۰۵/۱۸).

صندوق نوآوری و شکوفایی

بر اساس ماده (۵) «قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات» (مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۰۵) به منظور ارائه کمک و تسهیلات به شرکت‌ها و مؤسسه‌های دانش‌بنیان ابزاری تحت عنوان «صندوق نوآوری و شکوفایی» شکل می‌گیرد.^۱ اساسنامه این صندوق در سال ۱۳۹۰ به تصویب هیئت وزیران رسید. بر اساس این اساسنامه، اعضای هیئت امنای صندوق نوآوری و شکوفایی شامل رئیس جمهور (رئیس هیئت امنای)، معاون علمی و فناوری رئیس جمهور، معاون برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور، وزیر علوم، تحقیقات و فناوری، وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزیر امور اقتصادی و دارایی، رئیس کل بانک مرکزی، رئیس بنیاد ملی نخبگان و سه نفر با انتخاب رئیس جمهور بود.^۲ هیئت امنای این صندوق مسئول تعیین اولویت‌ها و سیاست‌های این صندوق در نظر گرفته شده‌اند. این در حالی است که در بند «ت» ماده (۸) قانون اخیرالتصویب «جهش تولید دانش‌بنیان» (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۱۱)^۳ «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش‌بنیان» به عنوان اعضای هیئت امنای صندوق نوآوری و شکوفایی بر شمرده می‌شوند.

از این جهت، در رأس صندوق نوآوری و شکوفایی نیز چه در نسخه اولیه آن و چه در شکل فعلی آن، اثری از دو دستگاه نقش آفرین در زمینه دانش‌بنیان و به طور خاص صنایع خلاق، یعنی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی دیده نمی‌شود.

جمع‌بندی و پیشنهاد

بنابر آنچه گفته شد صنایع فرهنگی و خلاق اعم از حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و اغلب حوزه‌های فرهنگی و هنری از مهم‌ترین زیرمقوله‌های فعالیت‌های دانش‌بنیان به‌شمار می‌روند. این در حالی است که در قوانین تصویب شده موجود نه در جایگاه تصمیم‌گیری و اجرایی در زمینه فعالیت‌های دانش‌بنیان - شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش‌بنیان - و نه در ساز و کار حمایت مالی از این فعالیت‌ها - صندوق نوآوری و شکوفایی - هیچ نقشی برای متولیان اصلی حوزه فرهنگ و هنر و نه حوزه‌های سه‌گانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی دیده نشده است. از این منظر و با توجه به تأکیدات سند بالادستی (سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی)، در نظرگیری جایگاه برای «وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» در هر دو حوزه سیاستگذاری و حمایتگری در راستای اهداف ذیل ضروری به نظر می‌رسد:

- سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در زمینه صنایع خلاق فرهنگی به‌درستی و به موازات با سایر فعالیت‌های دانش‌بنیان صورت پذیرد.
- حمایت‌های صندوق به سمت صنایع خلاق هم‌زمان با توجه به دیگر فعالیت‌های دانش‌بنیان هدایت شود.
- نگاه تخصصی و کارشناسی دقیق در تشخیص مصداق صنایع خلاق در حوزه‌های فرهنگ، هنر، میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به کار گرفته شود.

۱. «به منظور کمک به تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات و شکوفاسازی و کاربردی نمودن دانش فنی از طریق ارائه کمک و تسهیلات قرض الحسنه و تسهیلات بدون اخذ هرگونه تضمین و مشارکت با اختیار بخشش تمام یا بخشی از سهم مشارکت به شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان، صندوقی تحت عنوان صندوق نوآوری و شکوفایی وابسته به شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری و زیر نظر رئیس شورا تأسیس می‌شود. منابع مالی صندوق شامل کمک‌های دولت، اعتبارات مندرج در بودجه سالانه، هرگونه کمک و سرمایه‌گذاری اشخاص حقیقی و حقوقی و شرکت‌های دولتی وابسته و تابع، نهادهای عمومی غیردولتی و شهرداری‌ها و شرکت‌های وابسته و تابع می‌باشد.»

۲. ماده (۸) اساسنامه صندوق نوآوری و شکوفایی (مصوب ۰۶۱۳۹۰/۲۰ هیئت وزیران)

۳. «در ماده (۵) عبارت «زیر نظر شورای راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش‌بنیان به‌عنوان هیئت امنای صندوق نوآوری و شکوفایی» جایگزین عبارت «وابسته به شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری و زیر نظر رئیس شورا» می‌شود.»

● بستر درک مناسب از ظرفیت‌های صنایع خلاق در کشور و تشویق فعالان حوزه‌های فرهنگ، هنر، میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی برای ایجاد نوآوری در حوزه‌های مزبور فراهم آید.

حل این مسئله منوط به الحاق دو وزیر مربوطه به ترکیب «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان» است. از آنجایی که ۹ عضو از این شورا را وزیران تشکیل خواهند داد، می‌توان تشکیل یک کارگروه تخصصی را ذیل هیئت وزیران در زمینه فعالیت‌های دانش بنیان و صنایع خلاق در جایگزینی «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان» طرح کرد.^۱ اما با توجه به جاری و حکم فرما بودن «جهش تولید دانش بنیان» (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۱۱) در کشور و تشکیل مرتب جلسات «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان»، پیشنهاد **الحاق وزیران «فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» به «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان» داده می‌شود.** بر این اساس می‌توان در قالب یک ماده واحد الحاق دو وزیر مربوطه را به «شورای عالی راهبری فناوری‌ها و تولیدات دانش بنیان» - که هم‌زمان نقش «هیئت مؤسس» صندوق نوآوری و شکوفایی را نیز ایفا می‌کنند - مطرح کرد. لذا، الحاق این دو دستگاه به ماده (۸) «قانون جهش تولید دانش بنیان» (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱) به شرح ذیل (به صورت طرح یا لایحه) پیشنهاد می‌شود:

«قانون اصلاح جزء «۱» بند «الف» ماده (۸) قانون جهش تولید دانش بنیان (مصوب ۱۴۰۱/۰۲/۳۱) ماده واحد - عبارت «وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» بعد از عبارت «وزیر جهاد کشاورزی» به جزء «۱» بند «الف» ماده (۸) قانون جهش تولید دانش بنیان اضافه می‌گردد.»

۱. در این حالت، لزوم بازنگری و تعیین ترکیب اعضای هیئت مؤسس صندوق نوآوری و شکوفایی در قالب تصویب اساسنامه جدید ضروری به نظر می‌رسد. مسلماً قید دو وزیر «فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» در ترکیب اعضای هیئت مؤسس صندوق یادشده نیز بنا به اشارات پیشین حائز اهمیت است.